

MAGNEZITOVÝ A MASTENCOVÝ BANSKÝ PRIEMYSEL V OBDOBÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1939–1945)

Patrik Beňuš

1 Úvod

Hospodárstvo z historického hľadiska bolo a stále je jedným zo základných pilierov existencie štátu, ktoré ovplyvňuje prosperitu, rozvoj a smerovanie krajiny. Hospodárstvo okrem vplyvu na rozvoj ekonomiky, diplomacie, vedy, športu, a ďalších odvetví ovplyvňuje aj vývoj sociálnej situácie obyvateľstva v krajine. Z tohto dôvodu je skúmanie hospodárskych dejín opodstatnené pre dôkladné preskúmanie historického kontextu konkrétneho obdobia. Cieľom príspevku je poukázať na hospodársku situáciu v oblasti magnezitového a mastencového banského priemyslu v období rokov 1939–1945, ktoré sa dominantne nachádzalo v južných pohraničných okresoch¹ Pohronskej župy. Banská tradícia v južných regiónoch spočívala prevažne v ťažbe a spracovaní železnej rudy, avšak v druhej polovici 19. storočia sa na území Slovenska objavili nové nerastné ložiská mastenca a magnezitu, ktoré výrazne ovplyvnili banský rozvoj v južných regiónoch Slovenska. Medzi dôležité nerasty, ktoré boli významné pre hospodársky rast Slovenskej republiky (1939–1945) patrili práve spomínané rudy mastenca a magnezitu. Mastenec² má široké spektrum využitia, ktoré sa vyskytuje v strešných krytinách, v papieri, v nehorľavých materiáloch, v elektrotechnike pri výrobe káblov ale tiež aj v medicíne v tabletkách

¹ Okres Hnúšťa, Okres Revúca a okres Lovinobaňa

² „Mastenec patrí medzi nerastné suroviny, ktoré sa dobývali už v 3. tisícročí pred n. l. Vtedy sa využívali len niektoré z jeho fyzikálno-mechanických vlastností ako trvácnosť a ľahká opracovateľnosť. S rozvojom priemyslu sa tento nerast zaradil k hľadaným surovinám pre jeho ďalšie vlastnosti ako dielektrickosť, výborná tepelná izolácia, stálosť a odolnosť voči chemikáliám, klzkosť, mäkkosť, schopnosť znášať veľké tepelné a elektrické nárazy, nepatrná tepelná rozpínanosť, ale aj biela farba v surovom i vo vypálenom stave. Na základe mnohých užitočných vlastností má mastenec veľmi širokú škálu využitia. V stredoveku a začiatkom novoveku sa používal mastenec ako krieda na písanie, na výrobu taviacich kelímkov pre alchymistov, hlavičiek fajok, ale aj po vypálení ako guľky do stredovekých pušiek a na výrobu hračiek pre deti. Dnes už skoro nenájdeme odvetvia, kde by sa svojimi špecifickými vlastnosťami neuplatnil.“ SOMBATHY, Ladislav: *Baníctvo mastenca na Slovensku do roku 1990*. In : NOVÁK, Ján: 130. výročie objavenia magnezitu na Slovensku. Hnúšťa 2002, s. 72.

a v drogérií ako napr. v mydlách, v zubných pastách atď. Magnezit³ sa využíva ako tepelný izolant a tiež ako žiaruvzdorný materiál, ktorý odolá teplotám o výške 1 800 °C. Najväčší výskyt mastenca a magnezitu na území Slovenska sa dodnes nachádza v okolí Hnúšťa a Jelšavy. Práve z toho dôvodu sa počas rokov 1939–1945 nachádzalo najviac ložísk a závodov zameraných na ťažbu a spracovanie mastenca a magnezitu práve v okolí týchto miest. V príspevku budem skúmať najväčšie magnezitové a mastencové ložiská a závody na ťažbu a spracovanie spomínaných rúd, ktoré sa počas existencie Slovenskej republiky (1939–1945) nachádzali na jej území. Ide o závody:

Rimavskodolinský talkumový priemysel kom. spol. v Hnúšti,
Magnezitový priemysel, účastinná spoločnosť v Hačave,
Talkumový priemysel, Jozef Heinz dolný a mlynský závod v Hnúšti,
Talkumové závody Naintsch, Kiwisch a spol. v Kokave nad Rimavicou.⁴
Západočeské továrne kaolínové, šamotové a slovenské závody magnezitové
úč. spoločnosť v Prahe, filiálka v Lovinobani.

Okrem skúmaných banských ložísk a závodov zameraných na ťažbu a spracovanie mastenca a magnezitu sa na skúmanom území nachádzali aj ďalšie ložiská v lokalitách: Ratkovská Suchá (Sušiansky vrch), Burda, Ploské, Sirk, Poproč, Ochtná a ložiská v okolí Lubeníka.

Po Viedenskej arbitráži bolo Maďarsku odstúpené južné územie Slovenska, na ktorom sa nachádzali magnezitové závody v Košiciach a v Jelšave.⁵ Práve z toho dôvodu spomínané závody nie sú zahrnuté v príspevku, keďže v skúmanom období sa nenachádzali na území Slovenskej republiky (1939–1945). Príspevok je syntézou dostupných odborných príspevkov a archívnych prameňov, ktoré viedli k hlbšiemu skúmaniu vybranej problematiky.

³ „Názov talkum pochádza z arabského pomenovania talk. Tento názov bol u Arabov známy už v 9. storočí. V Európe ho prvýkrát použil Agricola. U nás sa používalo v 18. a 19. storočí ľudové pomenovanie „masná skala“. Slovenský termín „mastenec“ sme prevzali z českého „mstek“, ktorý zaviedol v Čechách Jan Svatoopluk Presl. Na Gemeri v tomto období získavali tamojší obyvatelia „masný kameň“ z východov ložísk na povrch. Používali ho pre svoju potrebu hlavne na zníženie odporu v trení. Začiatkom 19. storočia sa niektorí „podnikatelia“ zamerali na dobývanie mastenca, jeho mletie a predaj pre obyvateľstvo blízkeho okolia.“ SOMBATHY, L.: *c. d.*, s. 73.

⁴ Štátny archív Banská Bystrica (ďalej ŠA BB), pobočka Rimavská Sobota (ďalej RS), fond (ďalej f.) Okresný úrad Hnúšťa, kart. 13, inv. č. 1352/41.

⁵ ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, kart. 11, inv. č. 8300/39.

2 Vývoj magnezitového a mastencového banského priemyslu v období Slovenskej republiky (1939–1945)

Banský priemysel na území Slovenska, po odstúpení územných častí Československej republiky (ďalej ČSR) susedným krajinám, výraznou mierou utrpel odstúpením a odsunom dôležitých rudných baní a banských závodov⁶ v prospech Maďarska. Strata významných banských lokalít sa okamžite odzrkadlila na produkcii banskej ťažby už v roku 1938. V celkovom meradle bola strata banskej produkcie okolo 14 %. Územné a hospodárske straty mali za následok zmeny v orientácii odbytu na zahraničnom trhu. Vzhľadom k uvedeným okolnostiam, export vyťažených rúd presiahol 60 % produkcie, ktorý bol predovšetkým vyvázaný do Maďarska.⁷

Po rozpade ČSR a následne vznikom Slovenského štátu sa banský priemysel ocitol v zložitej situácii, prevažne z dôvodov ako boli: nedostatok nákladných vagónov, povolávanie robotníctva do vojenskej služby, prerušenie dodávok do Tešínskeho Sliezka v období vojny s Poľskom, ťažkosti finančného rázu (clearing), či peážna doprava s Maďarskom.⁸

Dominantné postavenie v magnezitovom a mastencovom banskom priemysle na začiatku existencie Slovenského štátu zastávali dve veľké magnezitové spoločnosti Magnesit Industrie Aktien Gesellschaft- Magnezitový priemysel, účastinná spoločnosť (MIAG) a Západočeské továrny kaolinové, šamotové a slovenské závody magnesitové (ďalej Západočeské továrny).⁹ MIAG mal svoje sídlo v Bratislave a tak po vzniku Slovenského štátu ostal tzv. tuzemskou spoločnosťou, kým Západočeské továrny so sídlom v Prahe sa stali už zahraničnou spoločnosťou. Napriek tomu, že správna rada MIAG sa skladala so zahraničných členov (Česi, Slováci, Francúzi, Maďari a Švajčiar), nezaznamenala žiadne prekážky, aby mohla spoločnosť právne a hospodársky pokračovať vo svojej činnosti na území Slovenskej republiky (1939–1945). Neskôr sa však personálne zmeny nevyhli ani v správnej rade MIAG, v ktorej sa doplnilo vedenie o slovenských členov.

⁶ Železorudné bane v Rožňave, Drnave a Luciabani, vápencový lom v Gombaseku, železorudné bane firmy Podbrezová, antimónové bane v Čučme, kameňouholné v Radovciach, baňa na antimónovú rudu v Čučme. Mičko, Peter: *Lesk a tiene hospodárskeho rozvoja Slovenska v rokoch 1939–1941*. Krakov 2015, s. 143.

⁷ Tamže.

⁸ Tamže, s. 149.

⁹ Po 1. svetovej vojne bolo vedenie spoločnosti presunuté do Prahy a po ovládnutí slovenských magnezitových závodov sa v roku 1929 zmenil názov firmy z Západočeské továrny kaolinové a šamotové na Západočeské továrny kaolinové, šamotové a slovenské závody magnesitové.

Slovenské hospodárstvo sa po odstúpení južného územia Slovenska a vytvorenia ochranného pásma (Schutzzone) ocitlo v zložitej situácii, na ktorú slovenská vláda reagovala vnútenou správou pre závody, ktorých sídlo sa nachádzalo mimo územia Slovenskej republiky (1939–1945). Slovenská vláda legislatívne upravila vzťah štátu a spoločností zákonom č. 89/1940 z 29. marca 1940.¹⁰ Pre magnezitový priemysel platil paragraf 8, ktorý stanovil: „Ak majiteľom podniku (§ 7) je účastinná spoločnosť, komanditná spoločnosť na účastiny, družstvo alebo spoločnosť s ručením obmedzeným, je povinná, ak nepoužije možností podľa § 4, zriadiť do jedného roku od účinnosti tohto zákona na území Slovenskej republiky zastupiteľstvo (reprezentáciu) v smysle bodu 3, ods. 1, § 211 obchodného zákona, pokiaľ podľa bodu 2, § 108 zákona č. 58/1906 r. z. v slovenskom stanovišti živnosti a dať ho zapísať do firmenného registra.“¹¹

V období existencie Slovenskej republiky (1939–1945) mala produkcia magnezitového priemyslu výrazne vzostupnú tendenciu. Podiel na danom stave mali predovšetkým udalosti ako anšlus Rakúska, zánik ČSR, vojenská expanzia nacistického Nemecka a z toho vyplývajúca svetová vojnová konjunktúra. Tieto skutočnosti vytvorili podmienky pre dominantný vplyv veľkých koncernov na ťažbu a spracovanie magnezitu a mastenca na území Slovenska v rokoch 1939–1945.

V rámci Nemecka získal dominantné postavenie Veitscher Magnesitwerke, ktorý sa stal súčasťou koncernu Reichswerke Hermann Göring. Následne koncern prenikol aj do slovenskej hospodárskej sféry a svoj vplyv rozšíril aj na väčšiu časť akciovej spoločnosti Slovenský magnezitový priemysel. Dôležité závody prešli pod kontrolu Reichswerke Hermann Göring v rámci jednej novej spoločnosti pre územie Slovenska pod názvom Ruda, banské a hutnícke závody. V roku 1942 celý magnezitový priemysel Slovenska vstúpil do zoskupenia nemeckej ekonomiky Magnesitgesellschaft Südost.¹² Rovnako tak koncern ovládol Zbrojovku a Škodovku, čo znamenalo preniknutie do zbrojárskych závodov Slovenska v Považskej Bystrici a Dubnici nad Váhom. Koncern si do svojich dŕžav pripojil aj štátny komplex Podbrezovských železiarní.

Druhá spoločnosť Západočeské továrny dodávali svoje výrobky deviatim firmám v Protektoráte, desiatim v Rumunsku, dvom v Taliansku a po jednej vo Švédsku a v Dánsku. Na Slovensku zásobovali Západočeské továrny Pod-

¹⁰ Zákon č. 89 Slovenský zákonník z 29. 3. 1940 o úprave niektorých pomerov podnikov, ktorých sídlo je mimo územia Slovenskej republiky. In: *Slovenský zákonník*, čiastka 18, roč. 1940 z 21. 4. 1940, s. 138.

¹¹ Mičko, P.: c. d., s. 138.

¹² HALLON, L.: *Zlaté roky hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky 1940–1943*, s. 407–408.

brezovú, Prakovce, Škodovku v Dubnici nad Váhom, papiereň v Ružomberku a sanatórium vo Vyšných Hágoch.

Rok 1940 bol pre banský priemysel celkovo priaznivý. Ťažisko exportu magnezitu (export až 99 %)¹³ sa presunulo do Nemecka a jeho „veľkopriestorového hospodárstva“ (Großraumwirtschaft).¹⁴ Po obsadení západných európskych krajín nemeckou armádou, export magnezitu sa zameriaval aj na trh v Belgicku, v Holandsku a v Nórsku.¹⁵ Z celkovej produkcie slovenských magnezitových závodov sa 8,5 % vyvážalo nespracované, 76 % ako slinutý magnezit¹⁶ a zvyšok ako finálny výrobok.

V roku 1941 sa vo všetkých odvetviach priemyselného hospodárstva prejavila prevažná jednostrannosť výrobného procesu zameraného pre produkty vojenského charakteru, čím sa zároveň zvýšili požiadavky pre produkciu v rudnom, uholnom a magnezitovom baníctve. V tomto období sa rapídne zvýšil aj počet banského robotníctva (11 675 pracovníkov), čo bolo oproti roku 1940 zvýšenie o 1 135 osôb.¹⁷

V roku 1942 začali ešte výraznejšie stúpať prevádzkové náklady oproti predchádzajúcim rokom a rovnako tak sa objavili aj problémy pri zabezpečovaní potrebných prevádzkových požiadaviek. V roku 1942 sa dopyt po banských produktoch rapídne zvýšil na čo reagovali banské závody rozširovaním nerastnej základne a zvyšovaním počtom zamestnancov. Vysoké využívanie kapacít magnezitového priemyslu v rokoch 1939–1943 sa však nepremietlo do efektivity spoločností, pretože každým rokom sa zvyšovali výrobné náklady, či stúpali ceny pohonných hmôt a paliva. Vzrastajúca inflácia a nespokojnosť pracujúcich so zvyšovaním cien základných potravinových tovarov vytvárali tlak na závody ohľadom zvyšovania miezd zamestnancov. Okrem spomenutých skutočností, ktoré vplývali na znižovanie prosperity najviac postihovala magnezitové závody ustálenosť cien magnezitových výrobkov, ktoré sa takmer nemenili počas celého obdobia 2. svetovej vojny. Ďalším problémom, ktorý

¹³ Slovenský trh bol veľmi úzky a z toho dôvodu sa až 99 % produkcie magnezitu exportovalo do zahraničia.

¹⁴ HALLON, Ľudovít: *Hospodárstvo Slovenska a jeho miesto v hospodárskom priestore Nemecka 1939–1945* (ďalej iba *Hospodárstvo Slovenska*). Bratislava 2014, s. 198.

¹⁵ Tamže, s. 165–166.

¹⁶ „Ťažbou magnezitu a jeho spracovaním sa získava slinutá magnézia, ktorá je základom pre výrobu tvarovaných a netvarovaných bázických žiaruvzdorných výrobkov. Tieto výrobky sa používajú na zhotovenie výmuroviek tepelných agregátov predovšetkým vo výrobe ocele, farebných kovov, cementu a vápna. Uplatňujú sa aj ako teplonosné jadrá elektrických akumuláčnych výhrevných telies a tiež ako zdroj horčička v poľnohospodárstve.“ In: <http://www.slovmag.sk>. [cit. 15. 08. 2022].

¹⁷ HALLON, Ľ.: *Hospodárstvo Slovenska*, s. 176–177.

sužoval banské závody a ich zamestnancov bol nedostatočný prídel zásobovania potravinami, oblečením a nedostatkom prevádzkových strojov a zariadení.¹⁸

Najväčšie škody počas vojenských aktivít na území Slovenskej republiky (1939–1945) v rokoch 1944–1945 (letecké nálety spojencov, Slovenské národné povstanie, ústup nemeckých vojsk z územia Slovenska, prechod frontovej línie) si odnieslo celé priemyselné hospodárstvo. Týkalo sa to predovšetkým baníctva, hutníctva a strojnictva, ktorým boli nemeckou armádou odobraté pohonné látky, surovinové zásoby ale aj poškodené výrobné časti závodov. Nemecké vojsko malo pri ústupe zo Slovenska za úlohu znefunkčniť alebo zničiť dôležité priemyselné závody ale aj infraštruktúrne spojenia (Lähmung). Najväčšie škody v hodnote 9, 1 mil. Ks hlásil koncern bankských závodov Ruda, ktorý tvoril súčasť zoskupenia Reichswerke Hermann Göring, s niekoľkými závodmi na trasách ustupujúcich nemeckých jednotiek.¹⁹ Magnezitový priemysel bol zasiahnutý najmä v závode v Lovinobani, v ktorom poškodili niektoré budovy a stroje v bani Ružiná, v ktorej bola zničená trafostanica a dielne.²⁰

3 Magnezitové a mastencové závody v období Slovenskej republiky (1939–1945)

Rimavskodolinský Talkumový priemysel kom. spol. v Hnúšti

V roku 1910 sa na Mútniku tzv. „Dolná magnezitka“ (dnešná časť mesta Hnúšťa) začala využívať nerastná surovina magnezit.²¹ Podnikateľ Eduard Elbogen v spomínanej lokalite ťažil magnezit, ktorý následne spracovával vo svojich prevádzkach v Rakúsku. Firma Elbogen ťažbu vykonávala do roku 1922, kedy došlo k vyťaženiu sprístupnených žíl kvalitného magnezitu.

¹⁸ Tamže, s. 67.

¹⁹ Tamže, s. 480.

²⁰ HALLON, Ľudovít – SABOL, Miroslav – FALISOVÁ, Anna: *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944–1948 (Hospodárstvo, infraštruktúra, zdravotníctvo)*. Bratislava 2011, s. 65.

²¹ Výstavbou gemerských priemyselných železníc (na trati Feledice (Jesenské) – Tisovec), ktoré mali spájať priemyselné časti Gemera s centrom krajiny Budapešťou, v roku 1871 narazili robotníci firmy Salamon von Freud z Budapešti, v lokalite Mútnik na „neznámy kameň“, ktorý bol v roku 1872 po petrografickej analýze určený ako magnezit. Firma Salamon von Freud uzavrel s majiteľom pozemku, grófom Mariassym, v roku 1872 dohodu na dobývanie magnezitu na Mútniku. Firma zahájila výstavbu továrne na výrobu magnezitových tehál, ktorá už v roku 1902 bola v prevádzke. Dostala miestny názov „Dolná magnezitka“, pretože vyššie pri obci Hačava bola postavená továreň, ktorú nazývali „Horná magnezitka“.

V Dolnej magnezitke prebiehala výroba slinku a pálených tehál z ružinového magnezitu. V roku 1926 bola opätovne spustená do prevádzky ťažba magnezitu. Avšak ani opätovné spustenie ťažby nedocielil podstatnejšieho hospodárskeho výsledku, ktorý by zabezpečil pravidelnú prevádzku. Na príčine bolo ťažké presadzovanie sa na trhu, ktorý bol v strednej Európe ovládaný firmou Elbogen.

Po vybudovaní závodu v Lovinobani v roku 1931 bola výroba v Mútniku zastavená a strojové mechanizmy zo závodu (lisy, kolesový miešač a obrábacie stroje) boli premiestnené do závodu v Lovinobani. Nebol však záujem zatvorenia závodu v Mútniku a z toho dôvodu bola v prevádzke len časť závodu na mletie mastenca, ktorá bola úplne zastavená v roku 1936.

V roku 1937 bola podpísaná zmluva so spoločnosťou Rimavskodolinský talkumový priemysel, ktorou si spoločnosť zabezpečila práva na ťažbu mastenca, barytu a grafitu. Práve od tohto roku sa začalo s pravidelnou ťažbou mastenca v Dolnej magnezitke, kedy bola dovezená nová súprava na spracovanie mastenca. Zakladateľmi „obnovenej“ prevádzky boli dr. Štefan Szakall z Číža a jeho spoločník, Nemec, Ing. Mayer.²² Závod dostal názov „Rimavskodolinský talkumový priemysel, kom. spol.“. V obnovenej prevádzke Dolnej magnezitky sa nachádzala aj mlecia súprava na mastenec typu Colegang a dva drviče Dräffer.²³ V nasledujúcom roku 1938 bola vybudovaná miestnosť na spracovanie šupinkového mastenca.

Z archívnych záznamov firmy GE.NE.S,²⁴ ktoré sa podarilo uchovať, sú známe žiadosti povolení na vývoz mastenca pre firmy Budafoki Kartonlemezgyár, Vándor Ándor Budapest, Adler a Ritter, Budapest. J. Elbogen, Viedeň a Dr. J. Linder, Budapešť. Z obchodných zmlúv je viac než zrejmé, že do polovice roku 1939 boli prevažným odberateľom maďarské firmy. Postupne sa však zahraničný trh rozšíril a zo záznamu žiadosti o hromadné povolenia k vývozu mastenca môžeme vidieť závody, do ktorých sa mastenec začal dovážať od augusta 1939: Škoda v Plzni na 150 q,²⁵ Dabola a spol., Chvalkovice na 100 q, Salamon Grätzer, Olomouc na 150 q, Kirehhof a spol., Raškovice u Frydku na 200 q, Otto Klauber, Praha na 150 q, Julius Kussi, Praha na 100 q, Mašata a spol., Praha II na 150 q, Matěju a syn, Brno na 600 q, Rico, Budapešť 150 q, Sicher a Ledeschneider, Praha 156 q, Šotola a spol., Brno na 150 q, Teerag, Hradec Králové na 750 q.²⁶

²² SOMBATHY, L.: *c. d.*, s. 74.

²³ Tamže, s. 74.

²⁴ Gemerská nerudná spoločnosť.

²⁵ Metrický cent (jednotka hmotnosti) 1 q = 100 kg.

²⁶ ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, kart. 2, inv. č. 74/39.

Vývoz mastenca v septembri 1939 činil 8 500 q, t. j. 75 vagónov v hodnote 626 500 Ks a to do krajín: Nemecko 1 050 q sumou 94 500 KS, Sudety 600 q sumou 42 000 Ks, Čechy a Morava 4 750 q sumou 280 000 Ks, Maďarsko 1 500 q sumou 150 000 Ks a Juhoslávia 600 q sumou 60 000 Ks.²⁷

V roku 1937 závod zamestnával 33 pracovníkov a v roku 1944 až 90 zamestnancov. Prípadný nárast výroby a zvýšenie počtu zamestnancov ovplyvnilo SNP a následne oslobodzovacie akcie na území Slovenska, kedy od 1. septembra 1944 do apríla 1945 bol závod mimo prevádzky.²⁸

Mastenec sa ťažil aj v blízkom okolí Hnúšte a to konkrétne v ložisku Bodnárka, ktoré sa nachádzalo na vrchu Sinec. Ťažbu realizovala spoločnosť „Rimavskodolinský talkumový priemysel, komandit. spol.“ z Mútnika, ktorá tu ťažila šupinkový mastenec, ktorý následne spracovala v šupinkovej súprave v Dolnej magnezitke. V rokoch 1936–1944 ťažila mastenec v lokalite Bohatá a vyťažený mastenec dodávala do Maďarska.²⁹

4 Magnezitový priemysel, účastinná spoločnosť v Hačave

V období hospodárskej krízy závod v Hornej magnezitke produkoval magnezit, len keď mu bola poslaná objednávka. Situácia ostala rovnaká aj po skončení hospodárskej krízy, kedy sa v závode pracovalo len dva alebo tri mesiace v roku. Počas plnej prevádzky v závode pracovalo 200 až 250 pracovníkov, avšak tento počet počas pretrvávajúcej hospodárskej krízy sa znížil na 30 až 60 robotníkov.³⁰ Po rozpade ČSR sa v období Slovenskej republiky (1939–1945) výroba zvýšila, pretože vojna si vyžadovala viac magnezitu pre potreby zbrojárskeho priemyslu.

MIAG vlastnil svoj jediný závod na Slovensku v Hačave, v ktorej sa nachádzala nová rotačná pec, pretože šachtové pece boli odstavené po vybudovaní nového závodu v Teplej Vode v roku 1924. Závod v Hačave produkoval pálený magnezit na priame použitie. Na základe vojnovnej konjunktúry Nemecka a jeho satelitných štátov sa produkcia v Hačave rýchlo zvyšovala. Kým v roku 1938 sa vypálilo 3 314 ton magnezitu, v roku 1939 to bolo 6 747 ton. Zvýšenie

²⁷ Kronika magnezitového závodu Talcum.

²⁸ SOMBATHY, L.: c. d., s. 74–77.

²⁹ Kronika magnezitového závodu Talcum.

³⁰ GROSÍÁROVÁ, Elena: *Storočnica hačavskej magnezitky*. In: Novák, J.: c. d., s. 107.

výroby si vynútilo otvorenie nového lomu v Sirku, v ktorom sa v roku 1940 vybuďovala strojoňa, sklad výbušnín a šikmý výťah dokončený v roku 1942.³¹

Navzdory vojrovej konjunktúre závod produkoval len cca 1/3 z celkovej výrobovej kapacity.³² Produktivita výroby sa úplne zastavila vypuknutím SNP, kedy sa väčšina pracovníkov závodu zapojila do ozbrojeného povstania. Hačavskí obyvatelia spolu s továrenskými pracovníkmi zažívali najťažšie časy v období prechodu frontovej línie cez ich územie. Išlo o dlhotrvajúce boje v blízkosti Hačavy i nemecké represálie voči obyvateľstvu.³³

V samotnom závode vojrové udalosti nespôsobili veľké škody. Niektoré stroje alebo ich súčiastky pracovníci ukryli v šachte pod úpravňou a tam ich zamurovali, tým ich zachránili pred nemeckým poškodením.³⁴ Škody sa týkali len administratívnych budov a mechanických dielní. V prvých mesiacoch po oslobodení územia neboli ujasnené vlastnícke vzťahy, firma sa dostala pod národnú správu, ktorú viedli bývalí riaditelia firmy Szöndrei, Hornák a npor. Kunošík. V závode sa pracovalo na montáži ukrytých strojov a robili sa opravy upotrebeného strojného zariadenia.³⁵

Tabuľka 1: Produkcia páleného magnezitu v závodoch MIAG-u (v tonách)

Rok	Teplá Voda	Hačava
1939	19 300	6 747
1940	18 800	6 850
1941	23 370	7 216
1942	30 893	7 960
1943	25 544	7 212
1944	19 277	5 429
1945	2 015	1 350

GULYÁS, Tibor – FRÁK, Gustáv – ILAVSKÝ, Rastislav: *Magnezitový priemysel Československa*. Košice 1986, s. 85

³¹ GULYÁS, Tibor – FRÁK, Gustáv – ILAVSKÝ, Rastislav: *Magnezitový priemysel Československa*. Košice 1986, s. 85.

³² GROSIÁROVÁ, Elena: *100 rokov prvej magnezitárskej rotačnej pece na svete*. Hačava 2009, s. 8.

³³ ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, kart. 16, inv. č. 478.

³⁴ ADAMEK, Miloš: *Sedemdesiat rokov Hačavskej magnezitky 1900–1970*. Prešov 1970, s. 35.

³⁵ SOMBATHY, L.: c. d., s. 74–77.

5 Talkumový priemysel, Jozef Heinz dolný a mlynský závod v Hnúšti

Nedaleko starej Maši v blízkosti Hnúšte objavil v tridsiatych rokoch Ing. Rástocký magnezitovú žilu. V júli 1934 uzavrel Ing. Rástocký so Sincovou lesnou spoločnosťou nájomnú zmluvu na vykonanie prieskumných prác. Spolu s magnezitom bolo v tejto lokalite identifikované veľké množstvo vysokokvalitného mastenca, na ktorého ťažbu však Ing. Rástocký nemal dostatok finančných prostriedkov, preto všetky práva na ťažbu predal firme Talkum Bergbau Gesellschaft m. b. H, sídliacej v Mníchove. Riaditeľom firmy bol Alfréd Schnellhorn. Po zabezpečení potrebného technického vybavenia a vybudovaní banskej infraštruktúry išlo o najväčšiu a najkvalitnejšiu baňu na ťažbu magnezitu v okrese Hnúšťa.³⁶

V roku 1937 získal právo na ťažbu mastenca dr. Lothar Elbogen z Viedne, ktorý poveril ťažbou a zároveň aj riadením závodu Jozefa Heinza. Pri ložisku bol postavený mlyn a neskôr bola zriadená aj mlynica. V mlynici sa nachádzali dva molekulátory na mletie múčky, ktorú expedovali do Nemecka ako rakúsky výrobok. V roku 1939 bola postavená súprava na mletie a triedenie šupínok.³⁷

Závod sa nachádzal v oblasti zvanej „Podkudlovo“ a bol zaregistrovaný ako dôležitý pre obranu štátu. Talkumový priemysel, Jozef Heinz obchodoval prevažne na zahraničnom trhu, pre ktorý bol mastenec lukratívnou komoditou.³⁸ Technický mastenec bol prevažne vyvážaný do Nemecka.

Z obáv pred perzekúciou a následnou arizáciou závodu dal v októbri 1939 Elbogen prepísať závod na Ernesta Augusta, princa z Braunschweigu a Lüneburgu, ktorý ponechal vo funkcii riaditeľa firmy Jozefa Heinza. Koncom decembra 1939 uzavrel Jozef Heinz zmluvu s hnúšťanskými urbanistami o ťažbe v lese na lipových jamách, ktorej súčasťou bola aj nájomná zmluva v hodnote 4 000 Ks ročne.³⁹ V tomto období sa ťažobné práce rozšírili na územie, ktoré malo pomenovanie les na lipových jamách. Koncom roku 1939 sa zvýšila cena vyťaženého mastenca z 2,0 Ks na 2,75 Ks za 100 kg. Najvyššie ceny pre mletý mastenec, vyrobený firmou Talkumový priemysel, Jozef Heinz, triedy P/V bola výmerom č. 9739/42 z 15. júna 1942 ustálená na 37,50 Ks za 100 kg.⁴⁰

³⁶ SUROVEC, Jozef: *Archívne dokumenty k ťažbe mastenca*. In: NOVÁK, Ján: 130. výročie objavenia magnezitu na Slovensku. Hnúšťa. 2002, s. 29.

³⁷ LAŠŠÁK, Juraj a kol. *Mútnik 150 rokov od objavenia magnezitu na Slovensku*. Turany 2021, s. 55.

³⁸ ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, kart. 11, inv. č. 441.

³⁹ Tamže.

⁴⁰ MARKOVIČ, Eugen: *Najvyššie ceny pre mastenec mletý, triedy P/V*. Slovenský staviteľ, 1942, 12, č. 7, s. 225.

Dňa 10. januára 1943 o 23.30 hod v Podkudlove pri mastencovej bani vypukol požiar v drevenej budove. V priemyselnej budove sa nachádzali miestnosti: strojáreň, v ktorej bol umiestnený kompresor, dielňa (kováčska dielňa), jedáleň pre robotníkov, sušiareň masteku, ubytovacia miestnosť pre robotníkov. Firma Talkumový priemysel Jozef Heinz, Hnúšťa utrpela škodu spôsobenú požiarom ako zhorením budovy a predmetov, ktoré sa v budove nachádzali sumou 442 870 Ks.⁴¹ Okrem toho utrpelo desať robotníkov škodu následkom zhorenia pracovného oblečenia a iných predmetov, ktoré boli uložené v miestnosti číslo V., ktorá bola ubytovacou miestnosťou pre robotníkov, v celkovej výške 6 665 Ks.⁴²

V celom závode zamestnávala firma Talkumový priemysel Jozef Heinz Hnúšťa, celkom 94 pracovníkov, z toho bolo 22 žien. Následkom zhorenia budovy, ako aj pracovných predmetov, ktoré boli potrebné pre ťažbu mastenca, vedenie firmy neprepustilo zo závodu ani jedného zamestnanca, avšak firma musela prejsť len na 50 % ťažbu, kým si nezabezpečila potrebné technické stroje a nástroje, ktoré v budove zhoreli alebo boli požiarom poškodené. Tento fakt mal zlý vplyv na prácu zamestnancov, pretože museli vŕtacie práce vykonávať ručne.⁴³

Baňa sa stala významným odbytiskom mastencovej rudy, z čoho vyplynul aj rastúci počet zamestnancov. Keď v roku 1935 v závode pracovalo 30 pracovníkov, koncom roka 1944 to bolo až 85 robotníkov. Výroba v závode bola zastavená 1. septembra 1944, kedy počas prebiehajúceho SNP zahynul riaditeľ Jozef Heinz.⁴⁴

V apríli 1945 vymenoval fond obnovy Ing. Vojtecha Rástockého za národného správcu Talkumového priemyslu, Jozef Heinz a Talkumových závodov Naintsch, Kiwisch a spol., čím začala obnova zastavených baní a úpravní. Pri obnove odstavených a poškodených baní robotníci pracovali bez nároku na mzdu aj niekoľko mesiacov, kým závod nezískal prvý zárobok z predaja. Týmto spôsobom sa urýchlila rekonštrukcia odstavených baní.⁴⁵

⁴¹ Škoda spôsobená požiarom bola krytá poistením len čiastočne v poisťovni „Elementár“ Bratislava, č. poisťky 6,060.132, t. j. samotná budova 100 000 Ks, 200 q masteku 16 000 Ks a pracovné oblečenie 5 000 Ks, čo činilo dokopy sumu 121 000 Ks. ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, kart. 24, inv. č. 37/1943.

⁴² ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, kart. 24, inv. č. 37/1943.

⁴³ ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, kart. 24, inv. č. 37/1943.

⁴⁴ SOMBATHY, L.: c. d., s. 74.

⁴⁵ Tamže, s. 77.

Tabuľka 2: Odbyt masťenca v rokoch 1939–1944, Talkumový priemysel, Jozef Heinz

Rok	Odbyt v kt podľa Ing. Rástockého			Odbyt spoločnosti Rima v t
	surového	upraveného	spolu	
1939	3,2	1,9	5,1	492,0
1940	4,1	2,4	6,5	252,0
1941	5,0	3,1	8,1	641,0
1942	5,5	3,8	9,3	1 460,0
1943	6,0	4,3	10,3	918,0
1944	6,2	4,7	10,9	–

SOMBATHY, Ladislav: *Baníctvo masťenca na Slovensku do roku 1990*, s. 74

6 Talkumové závody Naintsch, Kiwisch a spol. v Kokave nad Rimavicou

V oblasti Bodnárka, v ktorej ťažila masťenec spoločnosť Rimavskodolinský talkumový priemysel, komanditná spol. sa o lokalitu začala zaujímať aj poľská firma „Alba“ z Evova.⁴⁶ Poľská firma následne prevzala ťažbu od Rimavskodolinský talkumový priemysel, komanditná spol. v roku 1935. Vyťažný masťenec vozili poľnou cestou na vrch Chorepa a odtiaľ na štátnu cestu Klenovec – Kokava nad Rimavicou. Následne ju autami previezli na železničnú stanicu v Kokave nad Rimavicou, kde bol masťenec nakladaný do železničných vagónov a exportovaný smerom do Katovic a do Holandska. V roku 1938 firma Alba presunula svoju ťažbu do ložiska Bohatô,⁴⁷ ktoré sa nachádzalo pri obci Rimavica. Dôvodom presunu ťažby bolo vydolovanie zásob masťenca a finančne nákladná doprava na vrch Chorepa.

Problémy so správou firmy nastali v roku 1939 po napadnutí Poľska. Z toho dôvodu väčšinový vlastník dr. Ungár ušiel pred nemeckou okupačnou armádou do Maďarska a odtiaľ do Etiópie. Závod pripadol rakúskej spoločnosti Talkumové závody Naintsch, Kiwisch a spol., ktorá vlastnila závod v Kokave nad Rimavicou, ktorej riaditeľom bol J. Zankl. Spoločnosť tu ťažila masťenec od roku 1940 až do vypuknutia SNP, následne jeho prevádzka bola obnovená v máji 1945.⁴⁸

V rokoch 1938–1939 bola pri ložisku postavená triediareň, pri ktorej pracovalo 25 žien. Firma uzavrela zmluvu s urbárom o platení 5 Ks za 100 kg vyťa-

⁴⁶ Majiteľmi boli Dr. Ungár a Dr. Lesk.

⁴⁷ Odvodený z vodného rýžovania zlata pri obci Rimavica.

⁴⁸ SOMBATHY, L.: *c. d.*, s. 73–75.

ženého mastenca. Neskôr postavili aj dve sušiarne a drevený sklad. V roku 1938 bolo zamestnaných vo firme 25 pracovníkov a v roku 1944 ich už bolo 56.⁴⁹ Neďaleko ložiska Bohatô sa vytvorila samostatná ťažobná spoločnosť pod názvom „Bane na talkum v Rimavici“, ktorých riaditeľom bol dr. Štefan Szakall z Číža.⁵⁰

7 Západočeské továrne kaolínové, šamotové a slovenské závody magnezitové úč. spoločnosť v Prahe, filiálka v Lovinobani

Počas 1. svetovej vojny magnezitový závod už nebol schopný prevádzky a ani po vojne nebol schopný produkovať kvôli nedostatku financií. Túto situáciu využili Západočeské továrne kaolínové a šamotové, Praha, ktoré chceli ovládnuť ťažbu magnezitu, ktorý sa vyskytoval len na území Slovenska. Z toho dôvodu Západočeské továrne ponúkli spoluprácu závodu v Lovinobani.⁵¹

Nový závod bolo potrebné zabezpečiť predovšetkým nerastnou surovinou. Západočeské továrne v roku 1929 získali práva na ťažbu magnezitu v lokalite pri obci Divín, lubenícke ložisko Studená⁵² a časť ložiska na Burde. V roku 1930 získali práva k ložisku v Ružine. V tridsiatych rokoch 20. storočia si svetový obchod s magnezitom podelil vývoznými kvótami medzinárodný mag-

⁴⁹ ŠA BB, RS, f. Okresný úrad Hnúšťa, kart. 25, inv. č. 395.

⁵⁰ Pamätná kniha obce Rimavica.

⁵¹ ŽIGO, Peter: *Lovinobaňa*. Turany 2019, s. 275.

⁵² Do vypuknutia 1. svetovej vojny predala Všeobecná magnezitová akciová spoločnosť (AMAG) so sídlom v Bratislave (AMAG) celú svoju produkciu s lomom Kopáň a závodom so zariadeniami na pálenie magnezitu koncernu General Refractories Philadelphia. Počas 1. svetovej vojny závod pracoval v obmedzenom režime, keďže dodávky do USA boli prerušené a značnú časť robotníkov povolali do armády. V závode zostali len zamestnanci, bez ktorých nemohla byť zabezpečená prevádzka, aby boli zaistené potreby zbrojárskeho priemyslu. Spoločnosť ťažila nesytematicky, nerobila geologický prieskum a snažila sa o dosiahnutie maximálneho zisku, bez väčších investičných nákladov. Následkom týchto skutočností a veľkého závalu, v roku 1923, ťažbu zastavila. STANKO, Ondrej: *Magnezitový priemysel Československa*. Košice 1986, s. 38. V rokoch 1926–1929 sa realizovali v okolí vrtné prieskumy a povrchové prieskumné práce. Ich výsledkom bolo objavenie ložiska Studená. Náhradou za lom Kopáň tak bolo novoobjavené magnezitové ložisko v lokalite Studená. V roku 1928 ho ČSR získalo od Coburgovcov (ako úhradu za pohľadávky z daňových nedoplatkov) a následne v roku 1929 ho štát predal firme Západočeské továrne. Po prieskume magnezitových žíl a zrealizovaní prípravných prác sa v roku 1934 začalo s povrchovou ťažbou. Neskôr sa prešlo na podzemné dobývanie vyrazením stôlné Vojtech. Do roku 1937 bola ťažba vykonávaná len ručne, až kým sa nevybudovali pomocné dielne a začalo sa ťažiť pomocou pneumatických vrtačiek. Do roku 1938 sa konskými povozmi vozil magnezit do Lubeníka a odkiaľ ho železnicou prevážali do Lovinobane. Od roku 1938 ho vozili nákladnými autami do Tisovca a odkiaľ ho transportovali železnicou do Lovinobane. Tamže, s. 86.

nezitový kartel⁵³. Stanovené kvóty, ktoré boli určené, sa okamžite negatívne premietli do výrobných možností magnezitovej tehelne v Lovinobani, ktorú obmedzil vo výrobe na 7 000 až 9 000 ton tehliarskych výrobkov ročne. Platnosť zmluvy na Slovensku bola ukončená vznikom Slovenského štátu, keďže Nemecko prikázalo nedodržiavať kartelovú zmluvu.

Zložité obdobie pre Západočeské továrny nastalo po vzniku Slovenskej republiky (1939–1945). Západočeské továrny so sídlom v Prahe sa stali podstatne cudzou spoločnosťou v štáte. Na nové pomery, ktoré zabezpečila prijatá legislatíva reagovali Západočeské továrny prijatím uznesenia z dňa 24. apríla 1939 o zriadení odštepného závodu, resp. filiálky na Slovensku, ktoré 40. valné zhromaždenie akcionárov 17. júna 1939 schválilo.⁵⁴ Pre závody Západočeské továrny bol za vládneho dôverníka vymenovaný riaditeľ magnezitky v Lovinobani Ing. L. Groh. Na základe zákona č. 89/1940,⁵⁵ ktorý legislatívne upravoval vzťah štátu a spoločností, ktorých sídlo sa nachádzalo mimo územia Slovenskej republiky (1939–1945), sa Západočeské továrny zapísali do firemného registra spoločenských firiem na Krajiniskom súde v Banskej Bystrici dňa 17. augusta 1940. Na základe spomínaných skutočností podali Západočeské továrny 19. júna 1940 žiadosť o vydanie živnostenského oprávnenia pre hlavný závod v Lovinobani. Rovnako týmto dňom sa zriadila aj reprezentácia spoločnosti so sídlom v Lovinobani (živnostenský list bol vydaný až 6. septembra 1943.)⁵⁶ V žiadosti sa uvádzalo, že pre závody na Slovensku Lovinobaňa, Ružiná, Divín, Lubeník, Hnúšťa zriadili hlavný závod: „Západočeské továrne kaolinové, šamotové a slovenské závody magnezitové, úč. spoločnosť v Prahe, filiálka v Lovinobani“. Vedúcim reprezentácie sa stal ing. L. Groh, novým vládnyim dôverníkom okresný náčelník v Lovinobani J. Ďurič. Firma bola registrovaná na „dobu určitú“, s účastinným kapitálom 35 miliónov K (35 000 účastín), z ktorého sa pre slovenskú reprezentáciu vyčlenili 4 milióny Ks. Produktom hlavného závodu bola ťažba, spracovanie surového magnezitu na slinutý magnezit a magnezitové tehly, ťažba a spracovanie mastenca a predaj všetkých týchto výrobkov. Pre Ružínú, Divín a Lubeník to bola ťažba surového magnezitu a v Hnúšti ťažba surového magnezitu a ťažba a spracovanie mastenca.

⁵³ Slovenským výrobcom pripadli odbytové kvóty: Západočeské továrny: sypké hmoty 32,2 %, tehly 8,06 %. Magnezitový priemysel: sypké hmoty 12,6 %. SOMBATHYOVÁ, Magdaléna: *Magnezitové závody Lovinobaňa v rokoch 1924–1945* (ďalej iba *Magnezitové závody*). In: NOVÁK, J.: c. d., s. 65.

⁵⁴ GULYÁS, T. – FRÁK, G. – ILAVSKÝ, R.: c. d., s. 84.

⁵⁵ Majitelia takýchto závodov dostali ročnú lehotu, aby zriadili na Slovensku svoje zastupiteľstvá a zapísať sa do firemného registra.

⁵⁶ Štátny ústredný bankový archív, f. Štátne závody magnezitové Lovinobaňa, kart, 5, inv. č. 20.

V roku 1939 sa v závode nachádzali budovy lisovne, prípravná špeciálnych hmôt, mlyn, osem šachtových pecí a tri generátory s elektromotormi, 78 vozíkov v tunelovej peci, sedem etážových vozíkov, drviče (valcové, čelustové) a iné. V lokalite Ružiná sa nachádzala stanica lanovej dráhy, čelustový drvič, vrtací stroj Craelius. V závode v Lovinobani a lomoch v Divíne a Ružinej pracovalo dokopy 450 robotníkov a 25 úradníkov.⁵⁷

Západočeské továrny obnovili všetky svoje prenájomné zmluvy: s obcou Hanková vo februári 1940 a v marci toho istého roku v Ružinej. Konjunktúra a dopyt po magnezitových výrobkoch podnietili Západočeské továrny k ďalšej investičnej aktivite. V roku 1942 sa v Lovinobani začala výstavba ďalšej šachtovej pece, predĺžila budova šachtových pecí a inštalovaný bol aj nový výťah k peci, s nosnosťou 2 000 kg.

V rokoch 1940–1941 začali v Lubeníku v lokalite Studená ťažbu v druhej štolni nazvanej Ladislav. Štôlne Vojtech a Ladislav boli v máji 1943 prepojené 40 m dlhou šachtou. Ručne triedený magnezit sa odvážal nákladnými autami do Tisovca a ďalej železnicou do Lovinobane. Investície do modernizácie závodu pokračovali aj v nasledujúcich rokoch. Rovnako v roku 1942 sa začalo s prípravou na stavbu tunelovej pece č. II a prístavbou lisovne tehál. Zákazku realizovala firma Georg Meinheim, Keramischer und Industrie-Ofenbau, Mníchov. V decembri 1942 sa kolaudoval výťah, pri šachtových peciach. V roku 1943 sa na budovu tunelovej pece pristavalo jedno poschodie a dokončila sa prístavba skladišta. Tieto investičné akcie umožnili zvýšiť predovšetkým výrobu tehál.⁵⁸

V závode sa však vyskytli problémy s dovozom tunelových vozíkov z Čiech, ktoré Slovenské úrady zakázali používať pre vysokú energetickú náročnosť tunelových pecí postavených v závodoch v Horní Bříze, Zlíne, Velkých Opatovicích a v Lovinobani. Tunelová pec v Lovinobani vykazovala najväčšiu spotrebu paliva. Vedenie závodu to obhajovalo tým, že ostatné závody používajú čierne uhlie, s vyššou výhrevnosťou ako hnedé, ktoré sa používalo v Lovinobani.

V štyroch rokoch sa magnezitový kartel rozpadol. Lovinobanský závod začal s exportom do Rumunska (pre 10 firiem), do Protektorátu (deväť firiem), Talianska (dve firmy), Švédska a Dánska (jedna firma). Na Slovensku mali odberateľov v Železiarňach v Podbrezovej, Prakovciach, Škodovku v Dubnici nad Váhom, papierne v Ružomberku, sanatórium vo Vyšných Hágoch.

Výroba v závode Lovinobaňa pokračovala aj po obnovení ČSR.⁵⁹

⁵⁷ Štátny archív Banská Bystrica (ďalej iba ŠA BB), pobočka Lučenec (ďalej iba LC), f. Okresný úrad Lovinobaňa, kart, 5, inv. č. 718/45.

⁵⁸ ŠA BB, LC, f. Okresná úrad Lovinobaňa, kart, 2, inv. č. 324.

⁵⁹ SOMBATHYOVÁ, M.: *Magnezitové závody*, s. 66–67.

Tabuľka 3: Produkcia lovinobanského závodu (v tonách)

Rok	Pálený magnezit	Bázické stavivá
1939	28 800	13 350
1940	27 612	14 730
1941	26 714	17 896
1942	25 890	20 536
1943	24 712	24 008
1944	19 017	18 064
1945	2 600	2 310

GULYÁS, TIBOR – FRÁK, Gustáv – ILAVSKÝ, Rastislav: *Magnezitový priemysel Československa*. Košice 1986, s. 86

8 Záver

Objav magnezitových a mastencových ložísk na území stredného Slovenska ovplyvnil hospodársku prosperitu a rozvoj baníctva a rovnako prispel k rozvoju slovenského banského priemyslu. Vzhľadom k vtedajším technickým možnostiam a geopolitickej situácii, môžeme tvrdiť, že k najväčšiemu využitiu a rozvoju magnezitového a mastencového priemyslu prišlo práve v prvej polovici 20. storočia. Prevažne išlo o obdobie Slovenskej republiky (1939–1945), kedy sa ťažba mastenca a magnezitu a jeho spracovanie využívalo prioritne pre vojenské účely v období vojnovnej konjunktúry. Keďže hospodárstvo Slovenskej republiky (1939–1945) bolo súčasťou nemeckého veľkopriestorového hospodárstva a zároveň slovenský trh bol úzky na kúpu výrobkov so spomínaných nerastov, mastencový a magnezitový banský priemysel svoju dominantnú časť exportoval do zahraničia, čím sa toto odvetvie stalo závislé na zahraničnom trhu. Na základe vyššie spomínaných skutočností môžeme konštatovať, že v období Slovenskej republiky (1939–1945) sa výrazne zvýšil prieskum nerastných ložísk,⁶⁰ výstavba banských závodov a príchod nových technologických zariadení, ktorými bola výrazne podporená ekonomická stabilita magnezitového a mastencového banského priemyslu. Rovnako tak v období vojnovnej

⁶⁰ Na základe *Zmluvy o ochrannom vzťahu medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom* z 23. 3. 1939, ktorá obsahovala tajný dodatok *Dôverný protokol o hospodárskej a finančnej spolupráci medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom*, v ktorom sa nachádzal bod: hľadanie, rozvíjanie a využitie slovenských prírodných zdrojov; v tomto smere je hlavnou zásadou, že pokiaľ nebude potrebné uspokojiť vlastné potreby Slovenska, budú dané predovšetkým k dispozícii Nemecku; celý prieskum pôdy bude daný pod Reichsstelle für Bodenforschung. FALTUS, J.: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava 1969, s. 327.

konjunktúry sa podarilo výrazne znížiť vysokú nezamestnanosť, ktorou vo veľkej miere trpela Slovenská republika (1939–1945) po odstúpení južného územia Slovenska po Viedenskej arbitráži.

Pred koncom 2. svetovej vojny začali krajiny vypovedať alebo nepredlžovať obchodné zmluvy so Slovenskou republikou (1939–1945), na čo výrazne doplatili magnezitové a mastencové továrne, ktorých produkcia začala klesať alebo sa ich výroba úplne zastavila. Najväčšie škody utrpel celý banský priemysel až ústupom nemeckých vojsk a prechodom frontovej línie počas oslobodzovacích akcií na území Slovenska.

RESUMÉ

MAGNEZITOVÝ A MASTENCOVÝ BANSKÝ PRIEMYSEL V OBDOBÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1939–1945)

Príspevok poukazuje na hospodársku situáciu v oblasti magnezitového a mastencového banského priemyslu, jeho lomov a závodov v období Slovenskej republiky (1939–1945), ktoré sa dominantne nachádzali v južnej časti Pohronskej župy. V príspevku som sa zamerával prevažne na ekonomické pomery a vlastnícke vzťahy závodov, ale aj na zmapovanie ťažobných lokalít mastenca a magnezitu, ktoré sa práve v skúmanom období nachádzali na území Slovenskej republiky (1939–1945). Príspevok je syntézou dostupných odborných štúdií a archívnych prameňov, ktoré viedli k hlbšiemu skúmaniu vybranej problematiky.

Kľúčové slová: banský priemysel, magnezit, mastenec, Slovenská republika (1939–1945)

SUMMARY

THE MINING INDUSTRY AT THE TIME OF THE FIRST SLOVAK REPUBLIC USING THE EXAMPLE OF TALC AND MAGNESITE DEPOSITS AND COMPANIES

The study examines the economic situation in the area of mining over the years 1939–1945 using the example of magnesite and talc deposits and companies at the time of the First Slovak Republic, which was primarily located in the regions of Gemer and Malohont. The focus was primarily on the economic

conditions and ownership relations in the companies as well as on the mapping out of the mining locations of magnesite and talc, which were located within the territory of the country at the time of the period under study. The paper is a synthesis of the available specialised studies and archive sources, which led to a deeper examination of the selected question.

Keywords: Mining Industry, Magnesite, Talc, Slovak Republic (1939–1945)

PhDr. Patrik Beňuš
Historický ústav SAV, v. v. i.
P. O. Box 198
Klemensova 19
814 99 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: patrik.benus@savba.sk